

Дарко АНТОВИЋ

ПРИЛОГ РАСПРАВИ О ПРВИМ ПРИКАЗИВАЊИМА „ГОРСКОГ ВИЈЕНЦА”

Кључне ријечи: Петар II Петровић Његош, Горски вијенац, Никола Ђурковић, Марин Стијепић, Ђачка дружина „Бранко Радичевић“, Филип Ј. Ковачевић, „Глас црногорца“ - Цетиње, 1989.

У научној литератури више пута се могло наићи на расправе о питању времена првих сценских постављања “Горског вијенца”, дјела у драмском облику нашег великог пјесника и владара, владике Петра II Петровића Његоша.

Ово дјело, настало у времену када је на Цетињу доминирала драмска књижевност, од свога објављивања било је стални предмет драматуршких обрада и сценских приказа.

Међутим, сматрамо да аутори који су се бавили овим проблемом, из области историје наше драмске књижевности и историје позоришта, нису дали одговарајуће мјесто и нису довољно освијетлили све чињенице везане за прва приказивања овог дјела. И овај рад је прилог томе али и прилог освијетљавању улоге једне недовољно познате личности из наше културне прошлости у историји развоја наших сценских дјелатности, Филипа Ј. Ковачевића.

Најраније сценске поставке “Горског вијенца”, као и других Његошевих дјела, јављају се у приморским градовима, што је поред осталог, уз драмски рад Антуна Којовића у Будви, највјероватније и прво приказивање домаћих драма у XIX вијеку на нашем подручју.

У Архивском одјељењу при Музејима Цетиње чува се недатирана листа глумачких подјела улога за “Горски вијенац” из Његошевог доба, највјероватније настала у периоду 1847-1850. године. Она би се могла протумачити као подјела за читање комада, јер често иста лица у тој подјели говоре текстове различитих личности која би требала бити истовремено на сцени. Ово можемо прихватити и као припрему за тадашње могуће извођење.¹

¹ Ратко Ђуровић, Драмско стваралаштво до 1941, Грађа за драмску и позоришну библиографију Црне Горе (2), Стварање, 1, Титоград, 1976, стр. 112.

Ратко Ђуровић: Позориште, Грађа за енциклопедијске чланке о Црној Гори и Црногорцима (1), Стварање, 7, Титоград, 1980, стр. 923-925.

У листу «Il Nazionale» од 22. марта 1862. године у Задру и у његовом “Прилогу к Народном листу”, наводи се да је Његош још био жив “кад се је приказивао у Будви његов Горски вијенац”². Осим овог податка шире, конкретније, се не зна ништа, а посебно не о форми и обиму извођења овог комада. Зато наведени податак треба прихватити са резервом.

На основу захтјева једног дилетантског друштва из Рисна да му се дозволи да у једној приватној кући у Рисну прикажу “Горски вијенац”, што власти Аустроугарске монархије то нису дозволиле, закључивало се да је ова представа можда ту била и изведена. О томе је писао Душан Вуксан тврдећи да је она изведена фебруара 1851. године под изговором “пријатељске разоноде неких сродника и пријатеља” и то од стране Рисанског дилетантског друштва које је 1850. године основао Вук Врчевић и да је захтјев за приказивање услиједио тек после одржавања представе³. Без обзира на овакве ставове и доказивања на овом мјесту треба навести имена дилетаната позоришне дружине - потписника овог захтјева за приказивање “Горског вијенца” у Рисну, јер би то уосталом били нама и први познати наши глумци за извођење овог комада. То су: Александар Јововић, Никола Ђурковић, Васо Лукић, Никола Угриновић, Никола Бјелудиновић, Марко Јовановић, Лука Огњеновић, Лазар Поповић, Лазар Ђуковић, Митар Илић, Нико Видовић и Тодор Папсеница. Њима треба одати признање за изузетан напор и активност у веома тешким историјски околностима што је дјелимично учињено објављивањем њихових имена. Посебно треба истаћи присуство Николе Ђурковића (1812 - 1875), великог и искусног позоришног посленика наше позоришне прошлости. Поријеклом из Рисна, Ђурковић је присутан у историји нашег позоришта као редитељ, позоришни организатор, преводилац, драмски писац, глумац, музичар, а поред ове активности био је оснивач и управник Панчевачке позоришне дружине која је у Београду израсла у друго наше професионално позориште “Театар код јелена” 1847. године. Можда је он свој рад намјеравао да настави у Рисну и Котору али, без обзира што то није остварено, значајно је његово присуство у активностима око постављања “Горског Вијенца” у Рисну. На неки начин то мијења садржај и појам дилетантског рада Ришњана тога времена⁴.

И најзад, дилетанска позоришна дружина “Славјанске читаонице” из Котора, под вођством редитеља и глумца Марина Стијепића, приказала је 1863. године неке дијелове “Горског вијенца” на сцени Которског

² Il nazionale, Прилог к Народном листу, бр. 7, Задар, 23. III 1862.

³ Ратко Ђуровић, О неким приказивањима “Горског вијенца”, Стварање, 7-8, Цетиње, 1951, стр. 514.

⁴ Дарко Антовић: Которско позориште у XIX вијеку, Подгорица, 1998, стр. 121-122.

позоришта. Улогу Владике Данила играо је сам Стијепић. Ово се сазнаје из његових “Успомена”, као и то да ова група има 32 члана и да поред Котора гостује и у Рисну и Херцег-Новом 1865. године (18. и 23. октобра), мада се не зна са којим програмом. Те године он борави и на Цетињу са “пет которских добровољних казалиштараца”, али такође не износи шта је на Цетињу радио, нити зашто је тамо “крадомице и неопажен од власти” ишао. Поред овога у својим “Успоменама” Стијепић се сјећа једног разговора у Котору са цетињским учитељем Савом Перовићем око организовања на Цетињу једног друштва за културну разоноду, а то је очигледно претходило оснивању културно - просвјетног друштва “Цетињска читаоница”, 4. фебруара 1868. године, које је имало четири секције: позоришну, за народни живот, за новине и часописе и за попуњавање библиотеке⁵.

Шездесетих година XIX вијека настаје велики покрет како у политичком и јавном животу, тако и у књижевности посебно на територијама под Аустро-угарском монархијом. У то вријеме, најснажнију улогу као најјача покретачка снага свих народних маса у свим облицима, играју омладински покрети, а прву ријеч у народу узима омладина. Многобројни српски ђаци у Пешти и Бечу организују се око новог политичког и националног покрета кроз веома активна ђачка друштва (као на примјер 1861. године у Пешти ђачко друштво “Преодница” и 1863. године у Бечу “Зора”). Ова друштва, не само што су била средиште омладинског рада у политици и књижевности, већ су и подстакла стварање сличних организација такођећи у свим мјестима гдје је било српских ђака и по средњим и по вишим школама⁶.

Као одјек свестраног омладинског рада и посебно утицаја омладинске штампе, ђаци которске гимназије основали су седамдесетих година XIX вијека своју илегалну ђачку дружину којој су дали име њима најомиљенијег омладинског пјесника Бранка Радичевића. Ова илегална ђачка дружина поставила је себи за циљ да шири “братску слогу, нашу народну књигу и слободарски дух међу омладином Боке”. Најактивнији чланови ове дружине су били: Љуба Јовановић, Божидар Перацић, Филип Ковачевић, Данило Живаљевић, Петар Ј. Сундечић, Васо Франичевић, Антун-Тонћи Фабрис, Владимир Будисављевић и Андрија Рађеновић⁷.

⁵ др Дарко Антовић, Которско..., н. дј, стр.128.

Ратко Ђуровић, Драмско стваралаштво до 1941, Грађа за драмску и позоришну библиографију Црне Горе (2), Стварање, 1, Титоград, 1976, стр. 112.

⁶ 1. Јован Скерлић, Омладина и њена књижевност, Просвета, Београд 1996, стр. 103-104.

2. Група аутора, Историја српског народа, пета књига, други том, СКЗ, Београд, 1981, стр. 184-194.

⁷ Максим Злоковић, Илегална ђачка дружина Бранко Радичевић у Котору, Бока, 6-7, Херцег-Нови, 1975, стр. 241-250.

Чланови ове ђачке дружине су учествовали у свим јавним активно-стима против аустријске власти и узимали активног и запаженог учешћа на свим родољубивим приредбама које су се у то вријеме одржавале у Котору. Овдје је сигурно најинтересантније да се наведе да су у Котору Филип Ковачевић, Данило Живаљевић, Петар Сундечић и Љубо Јовановић извели 1877. године, на сцени Которског позоришта, одломке из “Горског вијенца” Петра Петровића Његоша⁸. Ово је такође један од првих фрагментарних приказа овог великог драмског епа на овим нашим подручјима, па и много шире. Код једног од њих, Филипа Ковачевића, и Његош и позориште били су предмет сталног интересовања.

Поред горе наведеног, ђаци средњих школа Цетињске гимназије и Богословије су, 1888. године на Цетињу, заједнички извели неколико рецитација из “Горског вијенца”⁹.

Тако долазимо до тренутка којег треба посебно забиљежити.

“Глас Црногорца”, лист за политику и књижевност у свом броју 28, у суботу 6. јула 1891. године, у рубрици “Домаће вијести” за Цетиње, 5. јула јавља:

“(Прва престава Горског Вијенца),

коју су нам приредили ђаци овдашњијех средњијех школа испанула је добро преко сваког нашег очекивања. Ко је гледао скорашњу представу “Хајдука” у Зетском дому, није мого упознати исто особље у представљању “Горског вијенца”. Тако је представа “Г. Вијенца” текла боље и природније од преставе “Хајдука”, што зависи наравно од самијех дјела. Сви су представљачи, без изузетка, добро своје улоге одиграли; сви су лијепо природнијем изговором дивне стихове “Г. Вијенца” рецитирали. Али Р. Поповића (сердар Јанко Ђурашковић), Ј. Пешића (Кнез Раде) и П. Калуђеровића (Вук Мићуновић) трајно је плескање вратило. Улоге Владике Данила (Л. Перовић) и игумана Стефана (А. Јовановић) колико год једна ријеч су тешке, доста добро су одигране, али се за њих хоће више студије. На сваки начин може се слободно рећи да се овај први покушај осигураје “Г. Вијенцу” бар на нашој позорници дуги ред престава, које ће публика радо походити и жељно опет очекивати. До сада је владала предрасуда да “Г. Вијенац” није за представу, али су наши ђаци показали да јесте прије него “Хајдуци”, који су се на толико пута представљали по свијем крајевима српства и још представљају. Ми честитамо нашој омладини

⁸ Ратко Ђуровић, Драмско стваралаштво до 1941, Стварање, 1, Титоград, 1976, стр. 112.

др Дарко Антовић, Которско позориште у XIX вијеку, Подгорица, 1998, стр. 157.

⁹ Ратко Ђуровић, Драмско стваралаштво..., н. дј, стр. 112

успјех, којим је најбољи испит положила, којико је способно постићи, кад има добре воље.”

У Сремским Карловцима ученици Богословије и Гимназије су на једној добротворној забави, октобра 1897. године, одиграли три слике из “Горског вијенца”, које је одабрао и приредио Милутин Јакшић. Лист “Бранково коло” означило је ову представу као прву представу “Горског вијенца” уопште. Ово оспоравају београдски лист “Подмладак” и “Глас Црногорца” у бројевима из исте године. “Подмладак” је писао да су ђаци Друге београдске гимназије приказали 1890. године епизоду о Војводи Драшку и његовим доживљајима у Млецима “под управљањем професора Љубомира Јовановића”. Сматрамо да је то наш Которанин Јовановић, пријатељ Филипа Ковачевића, члан већ помињане ђачке дружине “Бранко Радичевић” из Котора. “Подмладак” наглашава да је приказ “Горског вијенца» !!! добро испао и задовољио присутне госте и савјетује и убудуће његово приказивање јер је “Горски вијенац” драматисана српска Илијада, и српска омладина никад неће га се довољно начитати, наслушати и нагледати”.

У Сремским Карловцима представа се појавила 1897. године у вријеме када је вођена полемика, па је и у листу “Бранково коло” објављено да је “немогуће изнијети Горски вијенац на позорницу”. Зато је било и веома схватљиво одушевљење и публице и штампе када се представа успјешно остварила. На ову вијест, из овог листа “Глас Црногорца” је узвратио у суботу 8. новембра 1897. године у броју 45 под насловом “Горски вијенац на позорници”:

“...Овако “Бранково коло”, а ми опажамо, да ово није први пут, да се на позорницу изнио “Горски Вијенац”. Прије 5-6 година престављали су га већ наши богословци на позорници “Зетског дома” са врло добрим успјехом, хвала г. проф. Филипу Ковачевићу, који је ову преставу био аранжирао, о чему је био опширан извјештај у нашем листу. И овом приликом, нека нам буде дозвољено да примијетимо да би требало, да српски омјесни листови, када пишу о српскијем стварима имају пред очима цијело раздробљено Српство, па ће тачније писати. Колико се пута употребљавају ријечи “Српство”, “Српски народ” када се пише само о једном дијелу српског народа, на прилику о Србима у Војводини или у краљевини! А та непажња не иде нимало у корист јединства политички раздробљеног народа. Може бити да писац, у овом случају, није ни читао у нашем листу извјештај о престаји “Горског Вијенца” на Цетињу; Али ко се бави српском позорницом, требало би да прати на њој појаве све и свуда. Ми смо увјерени да ће ову нашу примједбу и “Бранково коло” одобрити”.

Како се може на основу расположивих извора закључити, ово је сигурно једна од првих, а можда и прва представа “Горског вијенца” у цјелини на овим нашим просторима. У извјештајима са представе су имена и првих глумаца цјелокупне представе, за чије одржавање постоје сигурни докази, које овдје треба још једном навести, ту, такође је објављена највјероватније прва критика овог комада: “Сви су престављачи, без изузетка, добро своје улоге одиграли; сви су лијепо природнијем изговором дивне стихове “Г. Вијенца” рецитирали. Али Р. Поповића (сердар Јанко Ђурашковић), Ј. Пешића (Кнез Раде) и П. Калуђеровића (Вук Мићуновић) трајно је плескање вратило. Улоге Владике Данила (Ј. Перовић) и Игумана Стефана (А. Јовановић) колико год једна ријеч су тешке, доста добро су одигране, али се за њих хоће више студије. На сваки начин може се слободно рећи да се овај први покушај осигураје “Г. Вијенцу” бар на нашој позорници дуги ред представа, које ће публика радо походити и жељно опет очекивати”.

Зато и истичемо ове датуме и ову представу и посебно улогу Филипа Ковачевића у овим сценским догађањима, гдје се појам да је ову представу аранжирао тешко може тумачити данашњим схватањем ове ријечи. Он је сигурно радио на тексту, дајући му обиљежја својег читања, мада на жалост данас нисмо у могућности да дођемо до тог изведеног текста¹⁰. Затим он се јавља као редитељ и највјероватније организатор цијелог процеса. То је било његово посебно интересовање још од раније, а и обавеза њега као професора. Ово је било и мјесто представљања достигнутих резултата у раду са ученицима, односно одјек догађања из времена већ помало заборављених представа “Школског позоришта” ранијих периода.

Представа Горског Вијенца на Цетињу из 1891. године само је сегмент рада једне значајне личности наше прошлости, друге половине XIX и првих деценија XX вијека, поријеклом из Грбља која је мало позната у научној и културној јавности. Професор Филип Ј. Ковачевич (1859 - 1922), класичан филолог, врстан познавалац њемачког, француског, италијанског, руског и арапског језика је један од најобразованијих људи свога времена, остварио је значајан допринос у области просвјете, књижевности, издаваштва, преводилаштва, позоришног рада, архивистике, библиотеке и музејске дјелатности и то на подручју ондашње Црне Горе, Боке Которске, Србије, Аустроугарске царевине и шире.

Најдужи период свога живота и рада провео је на Цетињу (1884-1902). То је био период којем је био веома ангажован у сродним области-

¹⁰ Да је у овоме имао искуства говори податак да је Филип Ј. Ковачевић још као студент у Бечу почео да објављује своју драму “Карађорђе” у неколико бројева листа “Приморац” (Беч, 1883 и 1884. године), чији је био оснивач. Ту је објавио први чин ове драме. Треба навести и то да је ово једна од двадесетак драма написаних о Карађорђу до тога времена и то су већином страни аутори.

ма: у просвјети као професор Цетињске гимназија и члан просвјетних комисија, у издавачкој дјелатности као књижевник, сарадник, уредник, преводилац и друго, у штампарству као један од управника Државне штампарије, у библиотечкој дјелатности као први државни библиотекар и писац првих правила за рад библиотека, у музеју као први кустос, у архивистици као писац првих правила за уређење Државног архива и упутства за примјену тих правила, у позоришту и сценским активностима као глумац, писац, организатор, и друго. Његов рад је био везан за тада најзначајније објекте у Цетињу Биљарду, Зетски дом и Гранд хотел, такозвану Локанду. Па и ова представа је изведена у “Зетском дому”¹¹.

Објављивањем ове до данас недовољно познате активности Филипа Ј. Ковачевића одујемо се не само његовом лику и дјелу, већ дајемо прилог распрѣви о првим приказивањима једног значајног Његошевог дјела.

¹¹ Више у књизи Дарко Антовић: Филип Ј. Ковачевић: Живот, просвјетни, књижевни, преводилачки, издавачки, позоришни, библиотечки, музејски и архивистички рад и дјело, Котор - Грбаљ, 2001.

Prof. Dr. Darko ANTOVIĆ

SUMMARY

Scientific literature offers a certain number of treatises concerning the time of the first scenic presentations of the “Mountain Wreath”, the dramatic work by our great poet and ruler, Bishop Petar II Petrović Njegoš.

This work, produced in the period when Cetinje was dominated by dramatic literature, has been ever since its publication a constant object of dramaturgical arrangements and stage performances.

However, in our opinion, the authors who have dealt with this issue, within the history of our dramatic literature and the history of theatre, have not provided adequate position and haven’t sufficiently illuminated all the facts related to the first presentations of this play. This essay is yet another contribution to the aforesaid, but also a contribution to illumination of the part of an insufficiently known personality from our cultural past, in the history of the development of our scenic activities, Filip J. Kovačević.

The paper comprises examples of a series of fragmental performances of the “Mountain Wreath” till 5th July 1891 when it was performed at Cetinje. As it can be concluded, according to available sources, this is certainly one of the first, maybe the very first performance of the complete “Mountain Wreath”. The reviews of the performance contain names, including the first actors’ names in the presentation of the complete play, for the performance of which positive evidence can be found.

This performance is the merit of Filip J. Kovačević.

The performance of the “Mountain Wreath” at Cetinje in 1891 is only a segment of engagements of an important personality from our past, the second half of the 19th century and early decades of the 20th century, originating from Grbalj, who is not sufficiently known to the scientific and cultural public. Professor Filip J. Kovačević (1859-1922), a classic philologist, masterly expert in German, French, Italian, Russian and Arab is one of the best educated people of the time, who made remarkable contribution in the field of education, literature, publishing, translation, theatrical work, archival work, library and museum activities in the regions of Montenegro, the Boka Kotorska Bay, Serbia, Austro-Hungarian Empire of the time and elsewhere.